

Kovács Sándor Iván: Pannóniából Európába

Kalauzolja olvasóit nemrég megjelent, szép kiállítású tanulmánykötetének lapjain. Elsősorban a nagyobb szellemi utazásokra felkészült olvasókat részesíti izgalmas kalandban, hiszen térben és időben is távoli tájakra invitál. Félézer esztendővel nekünk át tanulmányai az Itáliát járt Janus Pannoniustól a németországi műhelyekben forgolódo Szenci Molnár Alberten és az Európa-szerte járatos Szepsi Csombor Mártonon át Juhász Ferencig, miközben merész kitérőket tesz a régi magyar irodalomra és művelődésre oly számottevő hatással levő korabeli Európa kultúrájában is.

Tolmácsolásában az irodalomtörténetész pontosságát és hitelességet követelő feladatát egyszerre igyekszik ellátni a nem szakember számára is élményeket nyújtó esszéistáéval. Vallomásából fakad ez a kettős vállalás. Előszavában írja, hogy „... műtszemléletünk mindig a jelen függvénye”. Tehát nem pusztán logikai játék ehhez annak hozzátétele, hogy a kölcsönhatás érvényessége esetén műtszemléletünk-ből jelenünk értékelhetősége is következik.

Kovács Sándor Iván szerzői alapállása nemcsak a filológusé, hanem a ma emberét is befolyásolni akaró íróé is. E kettősségből következik a saját maga által megfogalmazott műfaj, az úgynevezett „filológiai esszé” megteremtésének kényvszere.

A kötet elolvasása után azonban óhatatlanul is az az érzésünk támad, hogy a több éves irodalomtörténetési tevékenység mindenképpen eredeti tanulmányaiból gyakran éppen a nagyszerű célkitűzés, a téma esszéisztikus megközelítése, vagy ha úgy tetszik, átlekésítése marad el. Ebből adódnak aztán az egyes írások közötti egyenetlenségek.

A Dánte magyarországi ismeretét tárgyaló tanulmány például Balassi ifjúkori olvasmánya alapján már-már „hatássá” válásról ír, holott a Dánte műveivel való közvetlen ismeretség Balassi olaszos műveltsége ellenére is alapos kételyre adott és adhat okot.

Máshol viszont éppen az általánosítás és könnyelmű következtetés jelentette veszélyeket kerüli el szerencsésen, amikor például egy feltételezhetően Dánte-motívum továbbélésének artistiztikus végigvezetése ellenére sem esik kísértésbe a toposz egyenes átvételét illetően.

A „Szenci Molnár Albert utazási emlékei” címet viselő tanulmányban 17. századi fordításirodalmunk legnagyobb alakjának szótárából a földrajzi világgép elemeit gyűjti ki. Töredékeit hiteles tablóvá rendezi, ám a szótárban — s bizonyára szerkesztőjében is — makacsul továbbélő, elavult szemlélettel kapcsolatban talán nem ártott volna arra utalni, hogy a reneszánsz az antikvitásnak nemcsak haladó, racionalisztikus vonásait veszi birtokba — bár kétségtelenül ezekből nőtt ki a következő századok esztisztelete —, hanem a középkoron át megőrződött misztikáját és egyebek mellett szűkös földrajzi elképzeléseit is. Ez utóbbiak között talán a legismertebb a távoli lovasnépekkel való felületes érintkezés alapján a lóból és lovasból kontaminált szakállas (barbár) kentaur képzelet, vagy ugyanide sorolhatók Szenci Molnár szótárából „Az északi tengeren túl való népek, kik nagy fülükkel magokat befedezhetik” (fanesi), vagy azon „Apró népek Indiában, kik az darumadarakkal csatáznak” (pygmei).

E sajátos mesélőkedv különös megnyilvánulása Szepsi Csombor Márton makrologizmusa is, ahol a nagyotmondás — Kovács jóindulatú eufemizmusával élve — „inkább a mű tudós jellegéből fakad”. A 16–17. századi szerzői jogvédelem eleve reménytelen helyzetét ismerők is mosolyoghatnak az „Europica varietas” írójának tudós ollóztatásán, mellyel talán a változatosságnak a hellenizmusban megfogalmazott követelményét (poikília) igyekszik teljesíteni. A tanulmányíróval szemben azonban éppen az ilyen részletek kapcsán merülhet fel egyik recenzióéé az a jogos kifogása, hogy miért nem él „a humor nagy érzéseket oldó könnyítésséivel, vagy a

szkepszissel, ami nélkül nincs is igazi esszé...”. Ugyanakkor rendkívül felületesen érezzük egy másik kritikusanak a tanulmánykötet előszavát bizonyára nem ismerő bírálata. A könyv bírálója azt a „higgadt kalauzolás” tartja Kovács számára kövendőnek, melynek éppen túlzott jelenléte miatt fosztódik meg az olvasó a téma nyújtotta élményrétegek teljesebb kiaknázásától.

A gyűjteménynek nemcsak a legterjedelmesebb, de a legélvezetesebb darabja is a Szepsi Csombor Márton írói teljesítményével foglalkozó tanulmány. A kritikai kiadás gondozásával és a bevezető tanulmány megírásával megbízott szerző itt végre azokkal a kérdésekkel is foglalkozhat, amelyek csak a legutóbbi időben vetődtek fel Csombor életművével kapcsolatban. Rendkívül tanulságosak az „Europica varietas” létrejöttét megvilágító életrajzi vizsgálódások, különösen pedig a Csombort patronáló Nyáry-familia politikai beállítottságát és a társadalmi problémákra való reagálását bemutató sorok. Ezek ismeretében Csombor írói hovatartozásának kérdése is világosabban látható. Nyáry István leveleinek petrarkizáló jellegzetességeire is joggal hívja föl a figyelmet a szerző. Következtetése azonban („Valószínű, hogy Nyáry István olvasta is Balassi »fajttalan« énekeit”) bizonytalan feltevés, mert az idézett Balassi-költemény nem önálló találmány, hanem a költő egyik mintájának, Marullusnak utánköltése. Így könnyen elképzelhető, hogy a korban rendkívül népszerű petrarkista költő Balassi közvetítése nélkül is hathatott, nem is beszélve a szívkdözgetés és lélekcserberelés akkortájt módfelett elterjedt szokásáról.

Az „Udvari schola” értékelésekor a modern művészetet is előlegző manierista stílus képeinek, eszközeinek megmutatásával szépen bizonyítja Csombor stílusának eredeti ízeit.

A Csombor életművét tárgyaló tanulmányban pedig saját példájával mutatja meg, mekkora hatóerejű lehet a múlttal való szembesülés: „És hol állott vajon a Báthoryak udvarháza, ahol 1579-ben Báthory István és Homonnai Drugeth Fruzsina egybekeltek, s ahol később a Nyáryak lakozhattak? Talán az enyhe emelkedőre raktott, ma iskolának szolgáló, úgynevezett Rákóczi-kastély helyén...”

Az ilyen és hasonló — többnyire jegyzetanyagbeli — részekben jut Kovács okos hevülete azokra a magasságokra, melyekről leginkább szemet gyönyörködtető a múlt tájaira való alátétekintés.

Az „Europica varietas”-ról írva mondja a mű szerzőjéről: „Nemcsak a lezárt szellemi határokon tekinthetett ki véle a világba, ennél jóval többet kívánt elmondani.” Ez a több ma így fogalmazható meg: sem a múlt, sem pedig a jelen nem képzelhető el a tudat rövidre zárásával. Ennek legfőbb bizonyossága a múlt „friss nedveket áramoltató hajszálgöyökézet-rendszeréhez” kapcsolódó József Attila, akinek a régi magyar irodalomhoz való termékeny viszonya egyben a múlthoz való példás kapcsolódást is jelképezi.

Kovács Sándor Iván a szemnek is bőséges táplálékot nyújt eddig még publikálatlan képmellékleteivel, melyeknek — talán a képszerkesztő hibájából — fölborult sorrendje sem zavarja meg számottevően a kötet egészének logikus felépítését, kompozícióját. Végezetül fontoljuk jól meg a tanulmányíró figyelmeztetését! „A múltat, a régiséget a ránk mért jelen, a hétköznapi közepette kell faggatnunk tanulságért. Múlt és jelen semmis a másik nélkül. A vágyott szép teljesség: együtt a kettő.” (*Gondolat*, 1975.)

TÉGLÁSY IMRE